

„Kolenverdeling voor Vlaanderen” en de financiering van het activisme

Luc VANDEWEYER

De „Griff nach der Weltmacht”¹ die het Duitse keizerrijk in de nazomer van 1914 ondernam, wilde België binnen het machtsbereik van Berlijn brengen. Toen de Duitse bezetter, na de slag aan de Marne, met een vrede door vergelijk moest rekening houden, werd het voor Berlijn belangrijk om in België een aanhang uit te bouwen. De Duitsers begonnen de Flamenpolitik, die erop gericht was, de vlaamsgezinden zoveel mogelijk tegen de Belgische regering uit te spelen. De vlaamsgezinden die tot samenwerking met de Duitse bezetter bereid waren, noemden zichzelf „activisten”². Maar hoe zat het met de financiering van deze collaboratie? Via onderzoek van het voorhanden archief kan dit facet van de geschiedenis van het activisme wat nader beschreven worden³.

De activisten zoeken geld en aanhang

Zoals de internationale verdragen voorschreven, moest de bezetter ervoor zorgen dat het burgerlijke bestuur kon voortwerken. Daardoor had hij een machtig middel in handen om mensen dienstbaar te maken: betrekkingen, promoties, vergoedingen allerhande, voordelen in natura, o.a. extra rantsoeneringsbons... Dat, terwijl een belangrijk deel van de bevolking geheel of gedeeltelijk werkloos was. Wie bereid was aan activistische propaganda te doen, kon, zo hij dat wenste, rekenen op een betrekking, veelal als „ambtenaar”, ten koste van de Belgische belastingbetalers. Dat van deze pecuniaire voordelen een grote aantrekkingskracht uitging staat buiten kijf. Dat betekent echter niet dat zij allen in een kasteel konden gaan wonen, maar in verhouding tot de materiële nood van de bevolking was een „ambtenarenjob” al heel wat. De bevolking zag ook wel dat activisme in niet geringe mate vermengd was met „zak-

1. F. FISCHER, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des Kaiserlichen Deutschland 1914-1918*, Düsseldorf 1961. Zie ook W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt*, Melsungen 1989.

2. Over de rol van de Duitse „Flamenpolitik” zie L. WILS, *Flamenpolitik en Activisme*, Leuven 1974.

3. In hoofdzaak de persoonlijke papieren van Leo Meert, die in het Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven te Antwerpen werden gedeponcerd.

tivisme'', zoals de scheldterm luidde. De gematigde activist Lodewijk Dosfel schroomde niet in 1917 zelf te vermelden; „dat er in troebele tijden troebelwater-vissers optreden is onvermijdelijk en dat een zeker getal eerst en vooral aan eigen voordeel denkt...'' Een jaar later formuleerde hij het nog sterker: „Onberekenbaar kwaad hebben aan het activisme gedaan: het opvallende „zaktivisme'' — wat is ons volk toch humoristisch! — het gewoeker van sommige belhamels''⁴.

Over het algemeen werd de rol van geld en materiële voordelen door de activisten, die daarvoor hun pers gebruikten, in alle toonaarden ontkend of vergoelijkt. Een voorbeeld: in het dagblad *Het Vlaamsche Nieuws* schreef Jacob Lambrichts een lofbrief op August Borms. Die stelde hij in bloemrijke bewoordingen voor als de grote idealist, de redder van Vlaanderen. Dan moest het gompel gepareerd worden: „Ook wordt er gefluisterd van geheime Duitse fondsen, en dat is verschrikkelijk. Men zou beven bij de gedachte dat het Vlaamse volk iets zou winnen door Duits geld. Beef echter niet, waarde Doctor Borms. Men heeft immers niet gebeeft toen werkelijk vreemde fondsen hier te lande kwistig werden rondgezaaid, niet om 't Vlaamse volk te verheffen, maar om het te verbasteren en te bestelen. En al is dat ook niet het geval, maar verondersteld dat Duitsland een handje toestak, dan was dat het begin van herstelling van het evenwicht, dat door de Franselaars werd verbroken. Goddank dat dit niet nodig is''. De vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit was voor hem aanleiding tot volgende uitspraak: „Niet hij onteert zijn volk die uit 's vijands hand het redmiddel voor de toekomst aanneemt, maar hij die zulks zou weigeren''⁵.

De afhankelijkheid van Duitse fondsen was in werkelijkheid zeer groot. Dat betekent echter niet dat alle activisten daarmee tevreden waren. Sommigen, die zich wat autonomer wilden opstellen tegenover de bezetter, zochten naar eigen geldbronnen. De man die daarin het voortouw zou nemen, was de Wase textielindustriële Leo Meert, geboren op 26 augustus 1880. Als bewonderaar van Lodewijk De Raet was hij ervan overtuigd dat de Vlaamse Beweging een economische dimensie nodig had. Bij de Duitse inval week hij uit naar Nederland, waar hij na verloop van tijd en onder invloed van zijn neef, Hippoliet Meert, ingeschakeld werd in de activistische propaganda. Hij bewerkstelligde dat een hele reeks vooraanstaande Nederlanders, onder het mom van caritatieve actie via „Volksopbeuring'', aan het activisme steun verleenden⁶. Eind juli

4. L. DOSFEL, *Katholiek Activistisch Verweerschrift*, Dendermonde 1977, p. 65 (geschreven in 1917). L. DOSFEL, *Beknopt overzicht van het Activisme in Bezet België*, in: *Verzameld werk van L. Dosfel*, Tielt, z.d., p. 274 (geschreven in 1918).

5. *Het Vlaamsche Nieuws*, nr. 54, 24 feb. 1916.

6. Over de Nederlandse betrokkenheid, zie tal van documenten en briefwisseling in de Pap. H. Meert, L. Meert en Volksopbeuring AMVC.

1917 zou hij, op uitnodiging van de Duitsers, terugkeren naar Vlaanderen, waar hij in het activistische apparaat een blitzcarrière zou maken ⁷.

Volksopbeuring was een vrij belangrijk activistisch instrument. Maar wat en wie zaten daarachter? En vooral, met welke bedoelingen?

„Volksopbeuring” en „kolenverdeling voor Vlaanderen”

De blokkade door de Britse oorlogsvloot dwong Duitsland tot het instellen van een strak rantsoeneringssysteem en tot een rigoureuze planning van de economie onder militaire leiding. In de door de Duitsers bezette gebieden was de materiële nood zo mogelijk nog groter. Om die te lenigen bestond er in bezet België een Nationaal Hulp- en Voedingscomité, dat door de regering in Le Havre werd gesteund en door de neutrale machten, met Nederland en Spanje op kop, werd gepatroneerd. Dat comité was de Duitsers én de activisten een doorn in het oog, want het werd geleid door patriotten en was daardoor onmiskenbaar een belangrijk instrument waardoor de Belgische regering in Le Havre een voet in huis hield in het bezette land.

Volksopbeuring werd in 1915 gesticht door de Kortrijkse arts August Doussy, met o.m. de hulp van Hippoliet Meert, als een liefdadige vereniging die via leetuurvoorziening, voordrachten, alfabetisatie... aan volksopvoeding moest doen. Het Davidsfonds en het Willemsfonds hadden immers hun werking grotendeels opgeschort en die belangrijke leemte kon nu opgevuld worden. Maar daarbij bleef het niet. De snel om zich heen grijpende verarming en het sterk groeiend aantal behoeftigen schiepen daarnaast een markt voor caritatieve actie. Dat vooral dit laatste feit belangrijke propagandistische mogelijkheden bood, zagen de activisten ook. Om Volksopbeuring op dat terrein tot ontplooiing te brengen werd in de nazomer van 1917 een samenwerkende vennootschap met aandeelhouders gesticht, die door het relatief goedkope aanbod van voeding en levensnoodzakelijke goederen de invloed van de activisten moest vergroten. Overal werden afdelingen gesticht die winkels beheerden ⁸.

In de zomer van 1917 werd het immers duidelijk, dat Europa opnieuw een nieuwe oorlogswinter vol ontbering zou ingaan. De leidende figuren van Volksopbeuring kwamen op 14 augustus in Brussel te samen. Leo Meert verklaarde dat zij „de economische hoeksteen” gingen vormen voor de toekomstige Vlaamse Beweging. In het archief van Leo Meert is het verslag bewaard geble-

7. H. MOMMAERTS, *Meert Leo*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II p. 941-942; A.L. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging? Bijdrage tot de geschiedenis van den strijd voor de zelfstandigheid van Vlaanderen tijdens den oorlog van 1914-1918*, Antwerpen 1932, p. 274.

8. L. BUNING, *Volksopbeuring*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II p. 1948-1949; M. BASSE, *De Vlaamse beweging van 1905 tot 1930*, I, Gent 1933, p. 192; A.L. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging?*, Antwerpen 1932, p. 264-279.

ven van een vergadering op dezelfde dag van Duitse ambtenaren van het bezettingsbestuur en van de Kohlenverteilungsstelle. De Duitsers beseften dat ze de Belgische bevolking moesten voorzien van het minimum om in leven te blijven. Daarnaast moest, om propagandistische redenen, het Nationaal Comité tegengewerkt worden. In het koude seizoen was vooral brandstof erg belangrijk. De vorige, harde winter had dat op pijnlijke wijze aangetoond. In Duitsland zelf had de regering een speciale Landeskohlenverteilungsstelle opgericht, die rantsoenen steenkool moest verdelen om de bevolking naast de behoeften van strijdkrachten en oorlogsindustrie toch nog te voorzien van de nodige brandstof. Een Vlaamse tak van de Duitse „Kohlenverteilung” was een geschikt instrument om het Nationaal Comité terug te dringen. Daarover waren de Duitsers het snel eens. „Daarna worden de vertrouwensmannen van „Volksopbeuring” ter zitting geroepen”. Zij kregen te horen dat ze naar alle waarschijnlijkheid een eigen „Kolenverdeelung voor Vlaanderen” mochten oprichten als filiaal van Volksopbeuring⁹.

De suggestie daarvoor was uit de activistische hoek gekomen! Op 25 augustus 1917 kwam deze Duits-Vlaamse werkgroep terug samen. Leo Meert verklaarde daar: „De Rijkskanselier heeft beloofd dat hij de Vlamingen tijdens en na de oorlog zal steunen. Als wij ons nu niet sterk maken dan zullen na de vrede de franskiljons weerom de meesters zijn. Wij moeten dus geld bekomen, niet uit Duitse handen, maar geld dat wij zelf winnen. Dit kan enkel geschieden door ons de „Kolenverdeelung” in handen te geven”. Zivilverwaltungschef Schaible gaf aan Meert de bevoegdheid die hij vroeg. Op 1 september 1917 stuurde de Gouverneur-generaal een Bekanntmachung de wereld in, waarin aangekondigd werd dat een Landesverteilungsstelle voor steenkool voor de drie Vlaamse provincies buiten het Etappengebied en een voor Wallonië ingericht werden¹⁰. Binnen Volksopbeuring werd de oprichting van „Kolenverdeelung voor Vlaanderen” bekendgemaakt op een vergadering van het bestuur en plaatselijke verantwoordelijken op 10 september 1917. Secretaris Karel Angermille besloot: „Eindelijk staan wij nu op de weg die leiden moet naar macht en invloed. Wij zullen deze onder de krachtige leiding van de van ouds-gekende Vlaamse voorman Leo Meert veroveren om ze ten goede te brengen aan het ontwaakte Vlaamse volk (toejuicing)”. Leo Meert werd afgevaardigde-beheerder¹¹. Kolenverdeelung voor Vlaanderen vestigde zijn hoofdzetel in de Jozef II-straat in Brussel en zou officieel instaan voor de verdeling van „een gelijk gewicht

9. Verslag vergadering Volksopbeuring 14 aug. 1917 en verslag vergadering met de Duitse ambtenaren op dezelfde datum, beide in Pap. L. Meert AMVC. Het is niet duidelijk wie allemaal tot deze groep van „vertrouwensmannen” behoorde. Leo Meert in ieder geval wel.

10. Verslag zitting van 25 aug 1917 met aangehecht de verklaring van Schaible; Tekst van de Bekanntmachung op 1 september 1917; Pap. L. Meert AMVC. Zie ook A.L. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging?*, p. 274.

11. Verslag zitting van bestuur „Volksopbeuring”, 10 sept. 1917, Pap. L. Meert AMVC.

voor elk gezin, en verder naar verhouding van het verbruik, aan elk kleinbedrijf". Elke politieke bijbedoeling en elk streven naar kapitaalvergaring werden in het openbaar ontkend. Het was „geen handelsonderneming. Haar doel is dienst te bewijzen aan het Vlaamse volk, zij streeft geen winstbejag na". Elk gezinshoofd moest zich een „kolenkaart" aanschaffen en zich laten inschrijven bij een aangesloten kolenhandelaar. „De „Landeskohlenverteilungsstelle" regelt met de gemeenten de vooruitbetaling der toegedachte hoeveelheden voor elke verdeling. Van haar kant zorgt de gemeente er voor dat zij terug in 't bezit der betaalde sommen komt". Dat was een handige manier om elke eventuele boycot of onwilligheid vanwege de bevolking te vrijdelen. De gemeentebesturen fungeerden immers als buffer. Zij moesten betaalkantoren inrichten, waar de inwoners op voorhand hun rantsoenen kwamen betalen. „De gemeenten zijn gehouden aan de prijzen en de rantsoenen vastgesteld en bekend gemaakt door de Kolenverdeling voor Vlaanderen". Vanuit Brussel zouden activisten als opzichters uitgestuurd worden om per „Kreis" toe te zien op de goede gang van zaken¹².

De Duitse bezettingsadministratie stelde lijsten op van de kolenhandelaars en stuurde deze door naar Meerts secretariaat in Brussel. In de dorpen verschenen aanplakbrieven, die meestal ondertekend waren door de plaatselijke Zivilkommissar en soms tweetalig Duits/Nederlands gesteld waren, om de bevolking te laten weten dat er een verkoop van steenkoolrantsoenen werd georganiseerd met de (verplichte) hulp van de gemeentebesturen en de kolenhandelaars en dank zij de goede zorgen van de plaatselijke kantoren van Volksopbeuring. De Duitse verantwoordelijke voor de Kreis Hasselt had blijkbaar weinig vertrouwen in de goede wil van de lagere besturen, want hij eindigde zijn mededeling van 25 september 1917 als volgt: „Gemeenten die de uitvoering van hoger genoemde voorschrift niet genoegzaam bespoedigen stellen zich bloot bij de eerstkomende kolenverdeling te worden uitgesloten"¹³. In Antwerpen probeerde het stadsbestuur uitstel te bepleiten met het argument dat het zelf de brandstofbedeling al in handen had en dat het over grote voorraden beschikte. De Zivilkommissar had daar wel oren naar. Hij had ook gezien dat Meerts administratie in Brussel niet eens in staat was de vereiste kolenkaarten op tijd aan de gemeentebesturen uit te delen. Hij vroeg Kolenverdeling om het stadsbestuur voorlopig verder te laten doen, want de stad mocht niet zonder kolen vallen. Frans Van Hemeldonck, verantwoordelijke voor Antwerpen, protesteerde en liet aan de Zivilkommissar weten dat er geen uitzonderingen

12. Propaganda-brochure van Kolenverdeling voor Vlaanderen uit oktober 1917, Pap. Kolenverdeling AMVC.

13. Zie hiervoor de dossiers van Kolenverdeling per Kreis, en meer bepaald die van Hasselt, Algemeen Rijksarchief Brussel. Deze dossiers, van administratieve aard, werden na de wapenstilstand gevonden in het hoofdsecretariaat van Kolenverdeling en uiteindelijk in het Rijksarchief gedeponeed.

mochten gemaakt worden; dat was tussen de Duitse Kohlenzentrale en Kolenverdeling zo overeengekomen¹⁴.

Niet alleen de lagere besturen waren van slechte wil. Een ander belangrijk kanaal waren de kolenhandelaars die moesten instaan voor het vervoer van aanlegkaai of station naar de gemeenten. Op 18 november 1917 werden de kolenhandelaars van Zaventem en de dorpen uit de omgeving samengeroepen. Uit sommige gemeenten was niemand gekomen. Evere had zijn burgemeester afgevaardigd. De Brusselse activist en lid van de Raad van Vlaanderen Lodewijk Peerenboom en Remy Noppen, de plaatselijke verantwoordelijke van Volksopbeuring, stelden daar de contracten voor. Zo gauw ze de prijs noemden die ze per vervoerde ton wilden betalen, brak het protest los. Er werd geschreeuwd dat zelfs het dubbele nog niet genoeg was. Bovendien werd er van de handelaars een waarborgsom geëist¹⁵. Het is, op basis van het beschikbare archief, niet mogelijk om na te gaan of de weerzin overal zo groot was, maar het is waarschijnlijk dat de ervaring van Zaventem geen alleenstaand feit was.

Niet alleen in de dorpen stelde men zich vragen. Meert voerde een politieke koers, los van de Jong-Vlamingen, die hij te pro-Duits achtte. Die groep had het overwicht in de Raad van Vlaanderen. Daar roken ze lont. Het bestuur van de Raad stuurde op 20 oktober een briefje naar Meert om inlichtingen te vragen over Kolenverdeling. „Naar het schijnt, zou een „samenwerkende maatschappij” door de Duitse overheid met het verdelen van de kolen belast zijn. Zo ja, geldt het: — ofwel een zuiver financiële zaak, met de welke onze idealen niets gemeens hebben? — ofwel een politieke inrichting, bij de welke de financiële zijde slechts een bijzaak is?”¹⁶ We weten niet wat Meert heeft geantwoord.

De achterdocht was nog veel groter bij de Belgischgezinden, die meteen hun best deden om de zaak te dwarsbomen. Meerts onderneming kreeg daardoor met ernstige moeilijkheden te kampen. Sommige tegenstanders waren immers zwaargewichten! Op 5 december 1917 kreeg het Duitse bezettingsbestuur een schrijven dat ondertekend was door de directies van alle Belgische koolmijnen: „De buitensporige prijzen tegen welke het Vlaams Verdelingsbureau de kolen verkoopt, hebben bij de bevolking levendig protest verwekt”. De mijndirecties vroegen langs hun neus weg wat er dan wel gebeurde met „de enorme winsten”¹⁷.

Deze waarschuwing aan het Duitse adres werd onderstreept door een efficiënte boycot. Meert kreeg van de mijnen slechts minderwaardige steenkool, zodat het

14. F. Van Hemeldonck aan L. Meert, 25 sept. 1917, Algemeen Rijksarchief Brussel.

15. Verslag vergadering in Zaventem, 18 nov. 1917, door Peerenboom en Noppen en gericht aan Leo Meert, Algemeen Rijksarchief Brussel.

16. Bogaerts, in naam van het bestuur van de Raad van Vlaanderen, aan L. Meert, 20 okt. 1917, Pap. L. Meert AMVC.

17. Niet gedateerde nota van (vermoedelijk) vlak na 5 dec. 1917 in Pap. L. Meert AMVC.

verhoopte propagandistische voordeel zowel als de winstvorming ernstig in het gedrang kwamen. Daar kon hij niet veel tegen doen: „Wij hadden gerekend op een krachtdadige medewerking der Duitse inrichtingen om het hoofd te kunnen bieden aan de stelselmatige dwarsdrijverij der fransgezinde mijnbestuurders en gemeentebesturen”. Dat was slechts in geringe mate gebeurd en de bedrijvigheid van zijn ongeveer duizend medewerkers was daardoor gedeeltelijk een slag in het water¹⁸.

Het lijkt er bovendien op, dat een aantal plaatselijke verantwoordelijken weinig subtiel optraden bij hun propaganda via Volksopbeuring. Op 16 juli 1918 schreef de Nederlandse gezant Van Vollenhoven aan het bezettingsbestuur, dat Volksopbeuring van de grote materiële nood in Vlaanderen profiteerde om de armen naar het activisme te lokken. Bovendien maakte de organisatie bij de hulpverlening onderscheid tussen de burgers al naar gelang van hun politieke gezindheid, en hij bewees dit met tientallen voorbeelden waarbij hij naam en toenaam van de betrokken activisten noemde. Hij liet er geen twijfel over bestaan dat hij en zijn regering dit volstrekt afkeurden. Op 29 juli werd hij bijgevallen door de Spaanse gezant. Die was nog nadrukkelijker: Volksopbeuring was opgezet met politieke bedoelingen — het verdringen van het Nationaal Comité — en stond onder controle van de Duitsers. Er waren ergerlijke wan-toestanden en ook hij schroomde niet om eveneens een aantal voorbeelden te noemen en namen van verantwoordelijken te geven¹⁹. Het is daarentegen zeer waarschijnlijk dat sommige plaatselijke vertegenwoordigers van het Nationaal Comité niet aarzelden om mensen die weigerden een petitie te ondertekenen tegen de bestuurlijke scheiding, te benadelen bij het verlenen van hulp. In ieder geval werden dergelijke feiten door de activistische propaganda dik in de verf gezet²⁰.

Dit belette niet dat Meert en Angermille in september een feest met veel eten en drinken aangeboden kregen. Felix Timmermans, die de verantwoordelijke was voor Lier en omstreken, schreef aan Meert: „Beste gelukwensen! Aan de rusteloze werkers voor het heil van ons goed en schoon Vlaanderen! De veroveraars van Vlaanderens bronnen! Zo gaan er maar twee in een dozijn! Voort! Voort! Tot alles wat van ons is aan ons is!”²¹.

18. Nota *Bedrijfsmoeilijkheden van „Kolenverdeling voor Vlaanderen”*, z.a. z.d. (mei 1918); het citaat is het besluit van een lange opsomming; Pap. L. Meert AMVC.

19. De Duitsers bezorgden Meert een „Auszug aus einer Note des spanischen Gesandten vom 29. Juli 1918” en een „Abschrift. Légation des Pays-Bas M 7694 16. Juli 1918”, Pap. L. Meert AMVC. Zowel Nederland als Spanje patroneerden het Nationaal Comité.

20. Zie o.m. een aanplakbrief van het activistisch „propagandabureau Mechelen”, waarin de benadeelden opgeroepen worden hun naam op te geven aan activistische instanties, Algemeen Rijksarchief Brussel.

21. F. Timmermans aan L. Meert, 19 sept. 1918, Pap. L. Meert AMVC. Timmermans was ook op de vermelde vergaderingen aanwezig.

De verslagen van afgevaardigde-beheerder Meert tonen aan dat Volksopbeuring en zijn filiaal „Kolenverdeling”, tegen het einde van de bezetting ongeveer 35.000 leden en aandeelhouders telden. Vanwege de grote nood in het land was dit cijfer niet zo indrukwekkend. Bovendien was het front weer in beweging gekomen en dat stemde Meert zorgelijk: „Niemand kan zeggen wat de min of meer nabije toekomst inhoudt. Als zekerheid kunnen wij echter vooropstellen, dat wij op een gegeven ogenblik met verliezen zullen moeten rekenen. De prijzen van al de waren zijn zodanig opgeschroefd, dat met stelligheid mag gezegd worden, dat, wanneer er eenmaal bepaald uitzicht op vrede zal komen, een geweldige instorting van de prijzen zal geschieden”. Meert vertelde de raad van beheer ook, hoe Volksopbeuring aan zijn voorraden kwam. Elke gemeente kreeg door de Duitsers een bepaald kwotum aan voedingswaren, zoals aardappelen, opgelegd. De boeren mochten hun verplicht aandeel „vrijwillig” aan Volksopbeuring leveren en werden daarvoor betaald. Als ze dat weigerden, werden de voedingswaren door de Duitsers in beslag genomen. De boeren werden dan ook nog betaald, maar moesten als boete dan instaan voor de vervoersonkosten. Daardoor leverden in beslaggenomen goederen een Volksopbeuring een grotere winst op aan dan de verplichte leveringen. Het basiskapitaal van Volksopbeuring werd geleverd en beheerd door de Nationalbank für Deutschland²².

De Duitsers moesten niet enkel via dwangmaatregelen en kapitaal een handje toesteken. Op 7 november 1918 — de Duitse troepen sloegen massaal op de vlucht voor de Geallieerden — produceerde Kolenverdeling nog een rapport onder de titel „Bewijsvoering waaruit blijkt dat het succes van deze Inrichting vooral onder geldelijk opzicht te danken is aan regelmatige toevoer van Duitse kolen van goede hoedanigheid”. De boycotactie van de Belgische mijndirecties had veroorzaakt dat Meert met haast onverkoopbare voorraden brandstof van de slechtste kwaliteit bleef zitten. De Duitse Kohlenstelle had toegezegd de Belgische mijnen tot leveringen te dwingen, maar slaagde daar niet in en moest uiteindelijk zelf bijspringen met grootscheepse zendingen Duitse steenkool. Die waren van degelijke kwaliteit en de bevolking kocht ze. Dat het Duitse kolen waren, werd zelfs uitdrukkelijk op de affiches vermeld. Ze waren de belangrijkste bron voor de winsten van Kolenverdeling²³.

De Duitse nederlaag brengt alles in gevaar

Zolang de Duitsers baas bleven, konden de activisten voortboeren. Volksopbeuring kreeg in de zomer van 1918 van de bezetter rechtspersoonlijkheid. Maar

22. Verslagen van afgevaardigde-beheerder L. Meert voor de raden van beheer op 22 aug. en 26 sept. 1918, Pap. L. Meert AMVC.

23. Rapport van Kolenverdeling, 7 nov. 1918, Pap. L. Meert AMVC. Zie aanplakbrieven in Algemeen Rijksarchief Brussel.

in september 1918 werd het duidelijk, dat de Duitsers militair aan het kortste eind zouden trekken. In de loop van oktober leek zelfs een snelle ontruiming van Brussel niet meer denkbeeldig. De Zivilverwaltung gaf alle Duitse diensten een formele instructie waarin nauwkeurig bepaald werd welke archieven men ter plaatse mocht laten, welke mochten vernietigd worden en welke moesten ingepakt worden voor transport naar Duitsland. Deze laatste mochten absoluut niet in handen van de vijand vallen, ook al omdat hun inhoud „für später von Wichtigkeit ist”. Tot deze groep behoorden o.m. de papieren van Volksopbeuring, de Kohlenversorgung für Gemeinden en de Angelegenheiten der Landeskohlenverteilungsstelle²⁴.

Het activistische weekblad *De Eendracht* vroeg zich vertwijfeld af wat de toekomst zou brengen: „Wil de Belgische regering vrede of oorlog met Vlaanderen? Wil zij dat alle levende krachten hier eendrachtig blijven samenwerken aan de heropbeuring van ons diepbeproefd land? Of wil zij de uitwijking van de besten onder ons volk, evenals in de 16e eeuw?” De redacteurs verzekerden de lezer dat hun geweten zuiver was. De man die op dat ogenblik in deze redactie de eerste viool speelde, was de landbouwingenieur Hendrik Mommaerts. Hij was lid van de Raad van Vlaanderen, maar vertegenwoordigde er, net als Leo Meert, het unionistische, Belgisch-federalistische standpunt tegen de Duitse annexionisten en hun Jong-Vlaamse bondgenoten in²⁵. De activisten hoefden zich geen illusies te maken. De regering in Le Havre liet er geen twijfel over bestaan dat ze hen voor de rechtbank zou dagen.

Ook de mensen van Volksopbeuring zouden daar niet aan ontsnappen. De anti-activistische pers, die al jaren Volksopbeuring aan de kaak stelde, was furieus, toen ze vernam dat Leo Meert, als Gevolmachtigde voor Financiën nog gauw een subsidie van 1 miljoen frank voor Volksopbeuring liet inschrijven op de begroting van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Het *Belgisch Dagblad* schreef bitter: „De gehate Duitser heeft thans 1 miljoen aan Volksopbeuring geschonken, geld dat aan België is ontstolen om België te bevechten”²⁶. Dat zou na 11 november door het gerecht aangerekend worden. Aan Karel Angermille werd in de Akte van Beschuldiging verweten, dat hij Volksopbeuring en Kolenverdeling geleid had en op 30 oktober 1918 als lid werd aangewezen van de delegatie die met consul Asmis over de uitbetaling van de gelden van de vennootschap moest onderhandelen²⁷.

24. De instructie dateert van 10 okt. 1918 en werd afgedrukt in *Bulletin de la commission des archives de la guerre*, deel 1, Brussel z.d. (1923), zie p. 89-98.

25. *De Eendracht*, 19 okt. 1918, p. 1: redactiestandpunt. Over de redactie zie H. MOMMAERTS in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, I, p. 476.

26. *Belgisch Dagblad*, 14 sept. 1918.

27. *Zaak Angermille en anderen. Akte van Beschuldiging*, Assisenhof van Brabant, Brussel 1920, Pap. K. Angermille AMVC.

Het Duitse bestuur richtte in september 1918 de Commissie van Zaakgelastigden op, waarin Mommaerts de post van landbouw zou bezetten; Leo Meert zou „geldwezen” beheren. Deze Commissie was niet meer verantwoordelijk tegenover de Raad van Vlaanderen, maar wel tegenover de Duitse bezettingssautoriteiten als „Beirat”. Meert wees het gebruik van de Duitse benaming verachtelijk af, maar bezette wel de hem aangeboden post. In zijn sterk geëngageerde geschiedenis van het Vlaamse activisme schrijft Arthur Faingnaert, die een van de propagandaverantwoordelijken van het activisme was, behattenswaardige woorden over deze Commissie. Hij was zelf geen lid, maar kon wel beschikken over verslagen van de vergaderingen: „Wat echter nog het meest treft in die verslagen is, dat de Zaakgelastigden — behalve F. Brulez, die toen in de Duitse macht niet meer geloofde — ondanks alle teleurstellingen van het laatste oorlogsjaar, tot het einde toe de begoocheling hebben gekoesterd, dat de Duitsers nog altijd sterk genoeg zouden blijven om de instandhouding van ten minste een deel der activistische instellingen van de overwinnaars af te dwingen en dat de passivisten de taak der activisten zouden overnemen en zelfs met sommigen dezer zouden samenwerken”²⁸.

Voor deze „Zaakgelastigden” was geld uiteraard van levensbelang en daarvoor was Leo Meert verantwoordelijk. Die dacht vooral aan het kapitaal van Volksopbeuring en Kolenverdeling. In juridisch opzicht waren dit coöperaties. Meert kon dus enige hoop koesteren, dat ze niet door de Belgische regering zouden opgeheven worden, zodat hij vanuit Nederland nog aan de touwtjes kon trekken. Het liep echter anders af. De aftocht van de Duitsers leidde tot chaotische toestanden die ook Volksopbeuring niet ongemoeid lieten. Slechts enkele van zijn mensen bleven op post. En de Belgische autoriteiten lieten er geen gras over groeien! Zijn medewerker Edward Audenaert verwittigde Meert dat kantoren, magazijn en brandkast in Antwerpen verzegeld werden. Net als in Brussel had het gerecht de boeken en de akten van de vennootschap in beslag genomen. In beperkte mate kon in Antwerpen nog wat van de waren verkocht worden. In Brussel was zelfs dat onmogelijk. De verkoop werd daarnaast bemoeilijkt „door de vreesachtigheid der leden en aandeelhouders”. Bovendien waren de prijzen, zoals Meert voorzien had, totaal ineengestort. En hoe ging het in de provincie? „De voeling met de afdelingen is om verschillende redenen moeizaam. Zoveel mogelijk zullen de gelden bijeengebracht worden. Vele leiders zijn echter weg, andere zitten in kosteloos pensioen (Audenaert bedoelde hier „pension”, een eufemisme voor gevangenis n.v.d.a.), zodat er van die kant niet bijster veel te verwachten is...” Hij vermoedde dat de plunderingen en gerechtelijke opeisingen van winkels en magazijnen zouden doorgaan. Zelf wilde hij nog slechts meewerken, voor zover hij zich niet

28. A.L. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging?*, Kapellen 1932, p. 844.

aan „gevangenzetting” moest blootstellen²⁹. Dergelijke berichten stonden niet alleen. Meert moest met zeer ernstige verliezen rekening houden. Hem persoonlijk dreigde de Belgische gevangenis. Op 13 december 1918 verscheen in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*: „Uit Brussel wordt aan het *Belgisch Dagblad* gemeld, dat het onderzoek inzake de vereniging Volksopbeuring knoeierijen en geldverduisteringen aan het licht heeft gebracht. Tegen Leo Meert, bestuurder van Volksopbeuring, is een bevel tot inhechtenisneming uitgevaardigd. Het Belgisch gerecht is voornemens van Nederland de uitlevering van de activisten te vragen die medeplichtig zijn aan de knoeierijen ten opzichte van Volksopbeuring”. Dat belette Meert niet om met Kerstmis even clandestien over te wippen naar Luik om te onderzoeken wat er met de vrachtschepen was gebeurd die daar voor rekening van Kolenverdeling lagen³⁰. Uiteindelijk zou hij bij verstek tot vijfentwintig jaar dwangarbeid veroordeeld worden.

De Commissie van Zaakgelastigden week, op vraag van de bezetter, uit naar Nederland, waar ze opnieuw verscheen als het „Vlaams Komitee” met Den Haag als standplaats. Aan de Nederlander Van Vessem schreef Meert begin december 1918, dat het Vlaams Komitee „... op dit ogenblik geheel en al in beslag genomen is door de inrichting der onderkomiteiten, die te zorgen hebben voor materiële steun aan onze uitgeweken vrienden. De grootste moeilijkheid is een lokaal te vinden, waar wij de verschillende diensten kunnen verenigen. Wij hopen deze aangelegenheid te hebben opgelost en in de loop dezer week het adres te kunnen bekendmaken alwaar de zetel zal gevestigd worden. Een vijftal onderkomiteiten zullen werkzaam zijn: werkbeurs, raad op financieel gebied, geneeskundige dienst, rechtszaken, ondersteuning. Zodra al deze diensten regelmatig werken zal het komitee zich onverwijld met politieke aangelegenheden bezighouden. Het komt er vooral op aan de grootste nood op dit ogenblik te helpen lenigen. Eenmaal die moeilijkheid achter de rug, zal U wel gauw verder van ons horen”³¹.

Een belangrijke opdracht was de activistische invloed bewaren bij de Nederlandse bondgenoten. In de loop van december 1918 werd via een rondschrijven „Steun aan politieke uitgeweken Vlamingen” een beroep gedaan op steun. Op de brief werd nadrukkelijk vermeld: „Niet voor de pers bestemd”. Daarin werd geschreven dat de Vlaamse leiders tijdelijk waren uitgeweken, tot-

29. E. Audenaert aan „Leonhard Mertens”, schuilnaam voor Leo Meert, z.d. (dec. 1918), Pap. L. Meert AMVC. In Pap. Volksopbeuring AMVC zit een verslag van de adjunct-commissaris van de Antwerpse politie, opgesteld op 21 dec. 1918, met de lijst van goederen die in de lokalen van Volksopbeuring in beslag genomen en verzegeld werden.

30. L. Meert aan K. Angermille, 12 jan. 1919, Pap. L. Meert AMVC.

31. L. Meert aan Van Vessem, 11 dec. 1918, Pap. L. Meert AMVC. Over de overheveling naar Nederland: H. MOMMAERTS, *Herinneringen aan de afwikkeling van het Vlaamse aktivisme*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1968, kol. 315-326.

dat de vredesconferentie Vlaanderen hetzelfde zou geven als aan Polen en Tsjecho-Slowakije. „In afwachting dat deze gerechtigheid geschiede, is in Vlaanderen zelf een schrikbewind ingevoerd dat tal van bewuste Vlaamsgezinden voor de keuze stelt, zich gevangen te laten nemen of hun land te verlaten. Onder deze laatste zijn er veel onbemiddelden die moeten gesteund worden zolang zij hier te lande geen werkkring hebben kunnen vinden, in afwachting dat weer de volkswil in Vlaanderen zich vrij zal kunnen doen gelden”. Werk-aanbiedingen waren welkom, giften uiteraard ook ³².

De Nederlanders gaven nog steun in de vorm van giften en werkaanbiedingen, maar dat was niet voldoende om het activistische apparaat recht te houden. Op 13 januari 1919 schreef H.F. De Savornin Lohman aan de leden, dat de Nederlandse afdeling van Volksopbeuring opgeheven werd. De taak was volbracht. Dat betekende niet het einde van de activistische actie naar de Nederlandse politieke elite toe. Meert vroeg enkele dagen later een onderhoud aan met de politicus Hendrik Colijn, die in activistische kring als pro-Duits gold, en die stemde toe ³³.

Geld uitdelen vanuit den Haag

Ook van zijn vroegere medewerkers in Vlaanderen probeerde Meert nog geld te krijgen. De Turnhoutse centrale werd geleid door de geneesheer J. Vogels en door J. Berghmans. Aan hen schreef Meert in de lente van 1919 verscheiden brieven. Daarin klaagde hij dat hij als centrale verantwoordelijke „over volstrekt geen middelen” kon beschikken. Maar wel beloofde hij: „Wij rekenen er echter stellig op aan alle verplichtingen van Volksopbeuring (liefdadigheid) te kunnen voldoen zodra weer normale toestanden zijn ingetreden” ³⁴. Die liefdadigheid bestond in het uitbetalen van geld aan de activisten die uit schrik voor het Belgische gerecht naar Nederland gevlucht waren. In het archief van Hendrik Mommaerts, dat in het Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven werd gedeponereerd, bevindt zich de boekhouding van het Vlaams Komitee in Den Haag. Daaruit blijkt dat Mommaerts met zijn uitbetalingen begon op 5 december 1918. Zo ging het dag na dag door. Niet enkel de activistische vluchtelingen — ze werden als „beambten” betiteld — konden re-

32. Rondschrjven, z.d. (dec. 1918), Pap. L. Meert AMVC. Ondertekend door de Vlamingen A. Claus, L. Meert, R. Speleers, W. De Vreese. Voor het „Nederlands steunkomitee” ondertekenden Th. Van Welderen baron Rengers, C.K. Elout en C. Plokhooy.

33. Rondschrjven De Savornin Lohman aan de leden van Volksopbeuring, 13 jan. 1918; Hendrik Colijn aan Meert, 25 jan. 1919, Pap. L. Meert AMVC.

34. Zie vooral: L. Meert aan Dr. J. Vogels 4 feb. 1919 en aan J. Berghmans 7 april 1919; Berghmans aan Meert 21 maart en 4 april 1919 (bij deze laatste brief zat een zending van 5150 Reichsmark); ook verdere briefwisseling aan en van deze mensen in Pap. L. Meert AMVC.

kenen op ondersteuning. Op 25 januari 1919 werd drukkerij Levisson betaald voor circulaire en dat herhaalde zich op 28 maart en 31 mei 1919. Op 15 februari 1919 werd Leo Meert betaald voor „reizen, enz. “. Op 22 februari doeken voor het eerst de „sublieme deserteurs” op: Charpentier, Van Sante, Haesaert en De Schaepdrijver. Dat wijst erop hoe breed het begrip „beambten” wel was. Dus ook overlopers die, in dienst van het Duitse leger, propaganda bedreven om de weerstand van de Vlaamse soldaten aan het IJzerfront te ondergraven. Op 31 januari 1920 werden de rekeningen afgesloten met nog 30.000 mark in kas maar met een tekort van 20 gulden³⁵.

Het geld werd ook gebruikt om agitatie in stand te houden. In de papieren van Leo Meert bevinden zich aanduidingen dat Meert 200 fr. betaalde voor het drukken van *Ontvoogding*, het tijdschrift dat door Jozué De Decker werd geleid en dat een anti-Belgische politiek moest propageren. Daarnaast zorgde Meert ervoor dat de beginnende frontpartij in het Waasland 120 fr. kreeg om de Vlaams-nationale gedachte in St. Niklaas „te helpen zegevieren”. Via Mommaerts schonk hij het Dr. Bormsfonds 1.025 fr.³⁶.

Bedelen bij de Duitsers

Zonder nieuwe kapitaalinjecties kon het Vlaams Komitee het niet lang uithouden. Waar moest Meert op zoek gaan? Kolenverdeling voor Vlaanderen was een kapitaalintensief bedrijf geweest. In belangrijke mate was dat geld in Duitse handen, omdat alles via het Duitse bankwezen geregeld was. In de Duitse bankkluisen was nog heel wat kapitaal aanwezig. Meert probeerde ook dat geld in handen te krijgen. De tussenpersoon die Meert hielp om contact te houden met de Duitse autoriteiten was Robert Paul Oszwald, een vertrouwde ambtenaar van het vroegere bezettingsbestuur. De Duitse regering had in Berlijn een „Abwicklungsstelle” opgericht, waarin een kern van de ambtenaren van de vroegere Zivilverwaltung, onder leiding van Schaible, geplaatst werd. Die moest zich o.m. met de liquidatie van Kolenverdeling bezighouden. Op 20 januari 1919 schreef Meert aan Dr. Giebel vanuit Den Haag om te vragen wanneer en hoe hij over het resterende geld uit de Duitse kluisen kon beschikken. Giebel was de Duitse „referent” voor de Vlaamse Kolenverdeling en had tijdens de bezetting een bureau op het hoofdkwartier van de

35. Pap. Vlaams Komitee Den Haag AMVC.

36. Mommaerts (vermoedelijk) aan L. Meert, 1 juli 1920; verklaring van Hektor Metsers uit Hulst op 17 okt. 1921; verklaring van Dr. Depla in naam van het Bormsfonds op 23 nov. 1921; Pap. L. Meert AMVC. Dit laatste is interessant, omdat Meert er in potlood op berekend heeft hoeveel Reichsmark deze schenking hem zou kosten. Op dat ogenblik was 1 frank 19,50 mark waard. In totaal was dit dus 19.987,50 mark.

organisatie in Brussel. Hij werkte nu in Berlijn aan de administratieve afwikkeling van de bezetting³⁷.

De Duitsers gingen niet té vlug te werk. Heel wat Vlaamse gemeentebesturen hadden tijdens de bezetting voorschotten betaald aan Kolenverdeeling voor leveringen die nooit waren uitgevoerd. Zij stuurden nu eisen tot terugbetaling naar Berlijn. De Duitsers hadden er geen politiek belang bij, wegens hun militaire machteloosheid, om voor dergelijke aanvragen dwars te gaan liggen. Ze stuurden de aanmaningen door naar Meert. Diens vragen werden met andere vragen beantwoord. Zo vroeg Dr. Giebel Meert wat er met de kolenscheperen gebeurd was die Prudent Trachet, ergens in Luik, onder zijn hoede had, en hoe het met de verkoop van de meubelvoorraad gesteld was. Wel stelde hij Meert op zijn gemak, wat de uiteindelijke bestemming van het geld in de Berlijnse kluisen betrof: „So viel ich die Sache beurteilen kann, steht sie nicht ungünstig”³⁸. Meert antwoordde met een klaaglitanie. In Turnhout had het gemeentebestuur de aanwezige kolenvoorraad in beslag genomen en hij had opgevangen dat hetzelfde gebeurd was in Mechelen. Ze hadden in Luik een tiental binnenscheperen klaarliggen met kolen. De activist Prudent Trachet had die moeten verkopen, maar ook hier was de Belgische regering hem te snel af geweest en zij had de scheperen in beslag genomen. Een binnenschip dat in Antwerpen klaarlag om naar Nederland te varen met meubels van Volksopbeuring, was ook tegengehouden en de meubels waren terug aan land gebracht³⁹.

Meert bestookte de Abwicklungsstelle verder met vragen en opmerkingen: „Weiter kann ich Ihnen mitteilen dass Hr. A. (de Duitse consul Asmis) sobald er im Haag eingetroffen ist, mir die Summe von 10.000 Mark übermittelt hat. Das Geld ist also in vollkommener Sicherheit. Ich wünsche es hier zu behalten zur Zahlung von *rückständigen Beträgen*”. Wat wilde Meert dan met al dat Kolenverdeelingsgeld? „Ich bezweifle keinen Augenblick dass es Jetzt genügend bewiesen ist, dass diese Gelder der Flämische Bewegung zugehören. Es ist meine Absicht diese Angelegenheit persönlich mit der *zuständigen* Autorität zu besprechen, und bitte Sie daher ergebenst mir einen Pass nach Berlin besorgen zu wollen. Die gegenwärtige Gesinnung aller Flämischfühlenden macht es nur nichtallein wünschenswert, sondern auch dringlich notwendig dass betreffend der Bestimmung der Gelder von Kolenverdeeling ein offizieller Entschluss getroffen wird”. Giebel vroeg nog eens droogjes hoe het met de verkoop van de scheperen die Kolenverdeeling nog in Antwerpen en Luik had

37. A.L. Faingnaert, *Verraad of zelfverdediging?*, p. 275. Faingnaert noemt Giebel als een de activisten goedgezinde ambtenaar. Zie tevens de briefwisseling van Meert met Giebel uit 1919 in Pap. L. Meert AMVC.

38. Wat de aanvragen van de Vlaamse gemeentebesturen betreft, zie ongedateerde nota's van het Reichsministerium des Innern en van Giebel aan Meert 7 jan. 1919; zie ook Giebel aan Angermille, 29 jan. 1919; Pap. L. Meert AMVC.

39. L. Meert aan Dr. Giebel, 20 jan. en 5 feb. en 7 mei 1919, Pap. L. Meert; AMVC.

liggen, gesteld was. Hij bevestigde dat het geld op de Deutsche Bank gedeponeerd was⁴⁰.

Toen Zivilverwaltungschef Schaible na de nederlaag terug naar Duitsland trok, had hij het nog aanwezige saldo van Kolonverdeelung naar de „Finanzabteilung“ overgeheveld. Was het geld daarmee de facto op weg naar de Duitse schatkist? Dat was in ieder geval tegen de afspraken en Meert protesteerde. Officieel had hij, samen met Schaible of diens gevolmachtigde, de beschikking over dat geld en de Duitsers hadden zijn handtekening dus voorbijgezien. Meert vreesde dat de Belgische regering nu stappen zou ondernemen om dat geld op te vorderen en dat kon lukken, daar Duitsland zich onvoorwaardelijk had overgegeven. Dat moest ten allen prijze voorkomen worden. Volgens hem kwam dit geld volledig toe aan „de Vlaamse beweging“. Immers het saldo kwam voort uit de „zeer matige salarissen, toegekend aan het uiterst talrijk personeel in dienst van Kolonverdeelung voor Vlaanderen, dat circa 1.100 aangestelden bedroeg“. Tussen de regels liet hij doorschemeren dat een weigerachtige Duitse houding uiteindelijk negatieve gevolgen zou hebben voor Duitsland zelf, omdat zij de verdere uitbouw van het Vlaams-nationalisme zou belemmeren en dus België, Duitslands vijand, zou versterken. „Ik zal dan ook niet de ontgoocheling en de verbittering hoeven te schetsen, die bij al mijn medewerkers zou gewekt worden, indien de vrucht van hun toewijding zou verloren gaan. Zij allen rekenen er ten stelligste op — en zij maken mij in dezen tot hun woordvoerder — dat rechtvaardigheid zal geschieden, en dat vermelde overschotten van Kolonverdeelung voor Vlaanderen ten goede zullen komen aan hun Vlaams ideaal!“ En hij eiste het door „Geheimrat“ Pochhammer toegezegde en door Pochhammer en Giebel ondertekende getuigenschrift, „waarin verklaard wordt dat al de beschikbare gelden van Kolonverdeelung voor Vlaanderen berusten te Berlijn onder de hoede van de Abwicklungsstelle für Belgien“⁴¹.

Op 12 mei 1919 schreef Pochhammer terug. Het briefhoofd vermeldde: „Der Verwaltungschef für Flandern. Landeskohlenverteilungsstelle“. Maar „Brüssel“ was geschrapt en vervangen door „Berlin“. Hij kon het gewenste Abschlussbericht niet zenden, omdat hij ook de boekhouding al had overgedragen aan de Finanzabteilung en hij stelde voor dat Meert bij die dienst zou aankloppen⁴².

Op 31 mei 1919 stuurde Meert opnieuw een brief naar Pochhammer, waarin hij de wens uitdrukte in de loop van juni naar Berlijn te reizen om een afschrift

40. L. Meert aan Dr. Giebel, 20 jan. 1919 en Dr. Giebel aan K. Angermille, 29 jan. 1919, Pap. L. Meert. Deze laatste brief ook in Pap. K. Angermille AMVC.

41. Uitvoerig memorandum bedoeld voor de Duitse autoriteiten, 7 mei 1919, gevoegd bij brief aan Pochhammer op dezelfde datum, Pap. L. Meert AMVC.

42. Geheimrat Pochhammer aan L. Meert, 12 mei 1919, Pap. L. Meert AMVC.

van het „Abschlussbericht” te bekomen. Maar gemakkelijk ging het niet. Meert zag zich gedwongen naar consul Asmis in Den Haag te stappen en om diens bemiddeling te vragen. Die was tijdens de oorlog een van de topverantwoordelijken van de Flamenpolitiek geweest. Hoeveel geld had hij dan uiteindelijk nog kunnen recupereren van Kolenverdeling? In totaal bedroeg de som 101.120 Reichsmark. Hij schatte dat dat ongeveer een derde was van de werkelijke waarde aan kolen, infrastructuur en meubelen. De rest was in België achtergebleven. Maar dan was er nog het geld in Duitsland waar Meert op aasde. Dat was nog minstens 500.000 Reichsmark⁴³.

Op 1 juli 1919 bevestigde Pochhammer dat het kapitaal van Kolenverdeling bij de „Hauptkasse der Finanzabteilung” in Berlijn beruiste, maar dat die niet van plan waren dit geld voor andere doeleinden te gebruiken. Hij bevestigde Meerts vrees dat de Belgische regering wel eens op het idee zou kunnen komen de som op te eisen. „Solange hierüber nicht Gewissheit besteht, würde es verfrüht sein, über die Verwendung der noch vorhandenen Mittel irgendeine Entscheidung zu fassen”⁴⁴.

In augustus 1921 zou Meert tweemaal naar Berlijn reizen om te pleiten voor zijn eisen. Dat heeft resultaat gesorteerd, want op 27 oktober 1921 schreef Schaible persoonlijk een brief, waarin hij beloofde dat Meert het gewenste document zou krijgen. Hij vroeg vriendelijk hoe het stond met de Vlaamse strijd. Meert schreef terug op 27 oktober: „Sofort nach Erhalt habe ich die beiliegende Kwittung unterschrieben und dieselbe an die Dienststelle für Angelegenheiten der vormaligen Zivilverwaltung in Belgien, im Reichsministerium des Innern, Berlin, zugeschickt. Von Ihrer bei der Deutschen Bank in Berlin abgegeben Erklärung habe ich Vormerk genommen. Die Direktion der Deutschen Bank hat mir dem Versicht bestätigt”. En hij zou „sehr gerne” Schaible laten weten hoe de Vlaamse Beweging vorderingen maakte⁴⁵.

Het is voorlopig niet duidelijk of Meert dit geld nu in handen gekregen heeft of niet. Maar in feite heeft het maar weinig belang. Boekhouder Mommaerts legde zelf uit waarom: de Duitse munt werd waardeloos door de voorthollende inflatie ten tijde van de republiek van Weimar. Ook met de Reichsmarken in

43. Meert aan Pochhammer, 7 mei, 25 juli en 26 aug. 1919 en briefwisseling met het Reichsministerium des Innern uit 1921 en begin 1922, Pap. L. Meert AMVC.

44. Pochhammer aan Meert, 1 juli 1919, Pap. L. Meert AMVC. Het grote gevecht voor de betaling van de Duitse oorlogsschuld aan België zou pas later in volle hevigheid losbreken: zie J.E. HELMREICH, *Belgium's fight for priority reparation payments August 1921-January 1922*, in: *Studia Diplomatica*, Brussel 1980, nr. 4, p. 383-410.

45. Rekeningen van Meert voor twee reizen naar Berlijn van 4-6 aug. en 14-19 aug. 1921; Schaible aan Meert 27 okt. 1921 en Meert aan Schaible 6 nov. 1921; in de briefwisseling Meert aan Boudewijn Maes zit aan een telegram uit feb. 1922, blijkbaar volkomen toevallig, een niet gedateerd papiertje gehecht met daarop in Meerts handschrift: „Reis n. Berlijn om te onderh. met Dienststelle f. Belgien (Rest bedrag R.v. Vl.)”, Pap. L. Meert AMVC.

handen van het Vlaams Komitee was dit het geval⁴⁶. Bovendien werden de Duitse bondgenoten, die behoorden tot de Duits-nationale opinie, in de oppositie gedrongen van waaruit het uiteraard veel moeilijker is om steun te verlenen aan buitenlandse agitatoren dan wanneer men aan de staatsruif zit.

De mislukking word een propagandistisch voordeel

De financieel verkommerde activisten begonnen nu hun toestand uit te buiten door van de nood een deugd te maken en hun huidige armoede voor te stellen als bewijs van hun idealisme. Ze moesten zich op dat terrein zelfs tegenover de soldaten van de frontbeweging verdedigen. In het eerste nummer van hun maandblad *Ontvoogding. Blad tot verdediging van het Vlaamsche Nationalisme*, 1 mei 1920, werd de redactie van de frontkrant *Ons Vaderland* uitgedaagd om „de namen te noemen van hen die zij als zedelijk te laag staande beschouwen om amnestie te verwerven en die zij met de naam van „zaktivisten” bestempelen. Op die uitdaging kwam helemaal geen antwoord wat wel de gemakkelijkste uitweg is voor lieden die hun neus voorbijgepraat hebben”. Triomfantelijk haalde *Ontvoogding* het ultieme bewijs te voorschijn: het Belgische gerecht had immers een eis tot schadevergoeding aan de bij verstek veroordeelden gericht. De redactie had vlug de gemiddelde som berekend: 20.000 frank per kop. „En dit bedrag vertegenwoordigt in de ogen van de Belgische staat de som van hun zaktivisme, benevens de schade die zij, rechtstreeks of onrechtstreeks, door hun politiek aan de staat hebben berokkend. 't Is verbazend gering! En nu dat het gerecht zelf de zaak in het reine heeft getrokken, hopen wij dat zekere Vlamingen de moed zullen hebben te erkennen dat ze zich vergist hebben en dat ze op de dool werden gebracht door de lasterpraatjes der franskiljons”.

Dit been werd verder afgekluisd door *Pro Flandria*: „Sedert dat het Ministerie van Justitie, tezamen met het Ministerie van Buitenlandse Zaken, naar de geldelijke toestand der gevluchte activisten had doen informeren en dat de uitslagen van dit buitenlands politiek-gerechtig onderzoek aan de drie hoofdparketten van België waren medegedeeld, had geen enkel procureur nog durven te beweren dat de activisten verkochten waren...”⁴⁷.

Dergelijke uitlatingen maakten, althans binnen de kring van het Vlaams-nationalisme, een einde aan de openlijke verdachtmakingen. Leo Meert mocht op 26 juni 1920 in *Ons Vaderland* zelf uiteenzetten hoe Kolenverdeling door

46. H. Mommaerts, *Herinneringen aan de afwikkeling van het Vlaams aktivisme*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1968, kol. 318.

47. *Pro Flandria. Blad tot verdediging van het Vlaamsche Nationalisme*, nr. 1, 1 mei 1920, p. 5. Dit maandblad was de voortzetting van *Ontvoogding* onder een andere naam maar met dezelfde inhoud, opmaak en ondertitel.

een franskiljons-Waals-Duits verbond werd tegengewerkt tot schade van de Vlaamse ontvoogding. Die wending was er dus op enkele maanden tijd gekomen. Dat kon o.m. omdat de Frontpartij aangevuld werd met activisten en met jongeren die de bezetting slechts als kind meegemaakt hadden en die in hun haat tegen België in de activisten slechts onbaatzuchtige idealisten konden zien, waarbij de Duitsers hooguit onwillige en kortzichtige bondgenoten konden zijn. En waarbij materiële overwegingen uiteraard totaal uit het gezichtsveld verdrongen werden.

En later?

Hoe hebben de activisten dit financiële debacle verwerkt? Uit de serie namen die ik in de boekhouding vond, is alvast één ding te leren: zeer veel van deze lieden verdwenen uit de Vlaamse Beweging. Ze begonnen aan de uitbouw van een eigen leven en wierpen de beweging waarin ze zich zo geëngageerd hadden, overboord. Zelfs onder de leden van het Vlaams Komitee zijn er een aantal die er de brui aan gaven zoals Hendrik Mommaerts.

Sommige van deze activisten werden opgenomen in de rangen van het Vlaams Front. Eén van hen was Karel Angermille, oud-secretaris van Volksopbeuring en vroeger de naaste medewerker van Leo Meert. Angermille was uitgeweken naar Nederland, vanwaaruit hij de Vlaams-nationalisten op de voet volgde en er snel opnieuw gehoor vond. Voor hem was Volksopbeuring hét toppunt van zijn flamingantische carrière. Toen hij in de lente van 1921 vernam dat de Antwerpse frontleiding aan de oprichting van een kopersbond dacht, was hij opgetogen en dat liet hij onomwonden blijken aan partijvoorzitter Herman Van Puymbrouck: „Dat zou een kolfje naar mijn hand zijn!! Wat wij in 1915-1918 met Volksopbeuring bereikt hebben was betekenisvol! Weet gij dat wij 35.000 (zegge vijfendertigduizend) gewone leden hadden plus ruim 2.000 aandeelhouders. 't Is een ware macht!! Dààrom was het Comité National dan ook zóó woedend; ook op Kolenverdeeling met zijn 40 grote kantoren, 300 kleinere, 5 à 600 aangesloten handelaars enz. Het was een lust die organismen te mogen leiden: ik werkte mij kapot, maar... 't groeide - groeide!! Jongens bouwt dat terug op! De macht ligt dààr!! De statuten van Volksopbeuring waren een 'model' ”⁴⁸.

Leo Meert verhuisde naar Duitsland waar hij in de textielsector zijn weg probeerde te vinden. Maar hij vergat de Vlaamse Beweging niet evenmin als zijn vooroorlogse literaire ambitie. Hij gaf begin 1924 het manuscript van zijn roman *De nood van 't land* ter beoordeling aan Karel Angermille. Die zat op dat ogenblik, fysiek en mentaal, veel dichterbij Vlaanderen en was absoluut niet

48. K. Angermille aan Van Puymbrouck, 18 juni 1921, Pap. K. Angermille AMVC.

gelukkig met de voorstelling van de Duitsers als bondgenoten van de vlaamsgezinden. Dat paste volstrekt niet in het Vlaams-nationalistische zelfbeeld op dat ogenblik: „Wij hebben steeds verkondigd dat wij slechts noodgedwongen met de Duitsers hebben samengewerkt, dat, veeleer wij hen dan zij ons hebben gebruikt, ja, dat wij dikwijls tegen hen moesten optreden. Dit is overigens de waarheid... en voor de Vlaamse massa, een sympathieke waarheid”⁴⁹.

Meert kreeg dit verwijt ook van anderen te horen zoals van de Nederlandse uitgever Leo Simons — een oude bekende van Volksopbeuring — en van de Gentse frontleider Boudewijn Maes. Zijn familielid E. De Mullewie schreef hem: „Van Angermille hoorde ik wat er zoal aan geschaafd en gezwoegd is, en hoe hij je verplicht heeft je Duitse bril af te zetten”. Meert streepte deze passage rood aan en zette er vier uitroeptekens naast. Hij wees dergelijke kritiek verongelijkt af⁵⁰. Voor hem was ‘Vlaams’ belang en Duits belang hetzelfde geworden. Op 20 december 1924 schreef hij een vriendschappelijke brief naar Schaible, waarin hij klaagde dat hij de laatste tijd zo weinig hoorde van „unsere früheren Deutschen Gesinnungsgenossen”. Het contact was wat verloren gegaan. Hij prees zijn pro-activistische roman aan en vroeg aan Schaible of het niet nuttig was die in het Duits te laten vertalen. Het kon een bijdrage zijn „für unsere gemeinsame Sache”.

Karel Angermille zou zich na zijn terugkeer naar Vlaanderen aan het eind van de jaren twintig vlug integreren in de partij en een vertrouwenspositie innemen. Hij kreeg de kans om Volksopbeuring — en daarmee zichzelf! — nog eens uitdrukkelijk op te hemelen in het frontweekblad *Ons Vaderland* in de winter van 1929-1930. In dit vervolverhaal legde hij er de nadruk op hoe volks en goedmoedig de sfeer in Volksopbeuring wel geweest was. Hij beweerde nadrukkelijk dat de relatie met de Duitsers slecht was. De bezetters werkten meestal tegen of waren zo kortzichtig om botweg geld aan te bieden, hetgeen uiteraard geweigerd werd. Kolenverdeling werd zagezegd opgericht „gezien de grote misbruiken en een schandalige zwendelhandel in brandstoffen”. Daarvoor waren zelfs Duitse ambtenaren medeverantwoordelijk! „Ik zal dus niemand verbazen als ik verzeker, dat het verwerven der kolenverdeling heel wat botsingen heeft verwekt met Duitse heertjes, en ten slotte van hogerhand moest worden ingegrepen, vooraleer de belofte kon losgemaakt worden, ons met die zaak te belasten”. Maar ‘hogerhand’, dat waren toch óók Duitsers! De beslissing viel op de vergadering van 14 augustus 1917 in Brussel: „Daar is vinnig gevochten, om dit grootse werk in Vlaamse handen te leggen”. Angermille schroomde niet om de meeste Duitsers bondgenoten te noemen van het

49. K. Angermille aan Meert, 17 feb. 1924, Pap. L. Meert AMVC.

50. Zie hierover briefwisseling met Leo Simons, R. De Guchteneere, B. Maes uit 1924, meer bepaald E. De Mullewie aan Meert, 12 aug. 1924, Pap. L. Meert AMVC.

Belgische Comité National⁵¹. In hoeverre deze voorstelling historisch juist was weten we nu.

Besluit

Zoals gebruikelijk in elke nationale of sociale beweging stelden ook de activisten zichzelf voor als „idealisten” die van hun politieke bezigheden geen materiële voordelen overhielden. Integendeel, zij legden de nadruk op de nood waarin zij, na 11 november 1918, terechtwamen. De politieke tegenstanders hebben daarentegen niet opgehouden te wijzen op het financiële opportunisme van deze activisten en noemden hen systematisch „zaktivisten”, mensen die voor Duits geld hun vaderland verraadden. Het kan niet ontkend worden dat geld en materiële voordelen een belangrijke rol spelen in het politieke bedrijf, want ze maken de uitoefening van macht mogelijk en dat was bij het activisme niet anders.

Uit het onderzoek blijkt dat de beweringen van de activisten betreffende hun financiële onafhankelijkheid pure verzinsels waren. Maar ook de stelling van de toenmalige tegenstanders behoeft enige nuancering. Het ging hem in feite niet om „Duits” geld. De realiteit was wat ingewikkelder. Vele subsidies waren immers afkomstig van de oorlogsschattingen die de bezetter aan de bevolking oplegde, en dus allesbehalve „Duits” geld. En dan was er nog het belangrijke kanaal dat gevormd werd door Volksopbeuring en haar filiaal Kolenverdeling voor Vlaanderen. Die waren veel meer dan de flamingantische liefdadigheidsorganisaties waarvoor ze achteraf versleten werden, en zij waren ook meer dan een activistisch propaganda-apparaat. Zij waren het instrument waardoor de „unionistische” vleugel van het activisme probeerde op rechtstreekse wijze geld te verzamelen om aan politieke actie te kunnen doen, zonder telkens opnieuw met een open handje bij de Duitsers te moeten bedelen. Wel zorgden de Duitsers voor de dwangmaatregelen die de winstvorming, ten koste van de honger- en kouljdende Vlamingen, mogelijk moest maken.

Maar waarom moesten ze een dergelijke omslachtige machine op touw zetten? De reden is te vinden in het feit dat de „bestuurlijke scheiding” — ten minste op het financiële vlak — vrijwel inhoudsloos was⁵². De activisten mochten niet aan de belastingopbrengsten komen. Faingnaert vermeldde dat het Ministerie van Financiën nooit geheel gesplitst werd, ondanks het aandringen van de Raad van Vlaanderen; „... aan de oplossing van dit ingewikkelde

51. Voor dit fragment vooral *Ons Vaderland*, 1 maart 1920 nr. 21. Later verscheen dit vervolghet verhaal in boekvorm: K. ANGERMILLE, *De lotgevallen van een activist van Antwerpen naar Antwerpen 1914-1929*. Antwerpen, 1931.

52. B. DESMAELE, *Le Ministère des Finances. Etude de l'évolution structurelle de l'administration centrale et de ses organes consultatifs. 1831-1945*, in: *Miscellanea Archivistica Studia*, nr. 9, Brussel 1990, p. 37-39.

en netelige vraagstuk durfde en wilde de Duitse regering blijkbaar niet beginnen". Op 28 maart 1918 werd „nogmaals besloten tot de werkelijke splitsing over te gaan, maar Pochhammer, de Duitse algemene referendaris voor de financiën, heeft steeds geweigerd de algemene secretarissen voor de twee gebieden te benoemen en hij behield met Schaible de leiding van het Geldwezen" ⁵³.

Al geloofden Meert, Angermille en sommige van hun medestanders, dat ze via Volksopbeuring en Kolenverdeeling aan de Duitse financiële greep zouden ontsnappen, het blijft een feit dat ook die organisaties volkomen van de Duitse bezetter afhankelijk waren. De poging van deze „unionistische" activisten om een stevige materiële basis op te bouwen, los van de Duitse subsidies en met het oog op de naoorlogse tijd, mislukte volkomen. Enkel de illusie van financiële onafhankelijkheid werd heel even gecreëerd! Maar die werd dan ook gekoesterd en gecultiveerd. En deze mythe zou bijdragen tot de blindheid van de Vlaams-nationalistische militanten ten opzichte van de financiële afhankelijkheid van het V.N.V. ten opzichte van Duitsland vóór en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Keiberg 9
3020 Herent

53. A.L. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging?*, Antwerpen 1933, p. 567-568.